41. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 2. CİLT

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

41. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 2. CİLT

17-21 HAZİRAN 2019
DİYARBAKIR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3654/2
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 187/2

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Adil ÖZME

17-21 Haziran 2019 tarihlerinde gerçekleştirilen 41. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Diyarbakır Dicle Üniversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Başak Kitap

e-ISSN: 2667-8845

Kapak Fotoğrafı : Prof. Dr. Vecihi Özkaya,
Körtik Tepe Kültürü Uygarlığın İlk Yetkin Deneyimi

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Adil Özme tarafından denetlenmiştir.
Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2019

41. ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLİM KURULU

SCIENTIFIC COMMITTEE OF 41TH INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF EXCAVATIONS, SURVEYS AND ARCHAEOMETRY

Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA	Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK	Laodikeia Kazı Başkanı
Prof. Dr. Douglas BAIRD	Boncuklu Höyük Kazı Başkanı
Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK	Patara Kazı Başkanı
Prof. Dr. Annalisa POLOSA	Elaiussa Sebaste Kazısı Başkanı
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL	Harran Kazı Başkanı
Prof. Dr. Nicholas D. CAHILL	Sardis Kazı Başkanı
Prof. Dr. İrfan YILDIZ	İçkale Artuklu Sarayı Kazı Başkanı
Prof. Dr. Engelbert WİNTER	Doliche Kazı Başkanı
Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE	Alexandria Troas Kazı Başkanı
Prof. Dr. Marcella FRANGIPANE	Aslantepe Kazı Başkanı
Doç. Dr. Aytaç COŞKUN	Zerzevan Kalesi Kazı Başkanı

2017 YILI HARPUT İÇ KALE KAZILARI[1]

İsmail AYTAÇ*

Harput İç Kale Kazıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Fırat Üniversitesi adına Prof. Dr. İsmail AYTAÇ kazı başkanlığında, 07.08.2017-06.12.2017 tarihleri arasında yürütülmüştür. Kazı çalışmalarımız Kültür ve Turizm Bakanlığı, Elazığ Valiliği İl Özel İdaresi ve Fırat Üniversitesi'nin maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir[2].

Bakanlık temsilcisi olarak Antalya Arkeoloji Müzesi'nden Sanat Tarihçi Eylem Alıcı görev almıştır. 15.11.2017 tarihinden itibaren Harput İç Kale kazı evinde yapılacak çalışmaları denetlemek üzere Elazığ Müze Müdürlüğünden Bilgihan ÖZ görevlendirilmiştir.

I. 2017 YILI ARAZİ ÇALIŞMALARI

Arkeolojik kazı çalışmalarından önce 2017 Temmuz ayında iç kalenin tamamı 10x10 m ölçülerinde plan karelere ayrılmıştır[3]. Fiili kazılar ise 07.08.2017-06.12.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu süre zarfında iki bölgede (1. Bölge ve 2.Bölge), toplamda ise 800 m²'lik bir alanda kazılar gerçekleştirilmiştir (Çizim: 1).

I.I. 1. BÖLGE AÇMALARI:

1. Bölge (Sarayönü), kalenin kuzey ucunda Artuklu Sarayı'nın[4] da içinde olduğu alanda yer almaktadır. Bu bölgede; 2014[5], 2015 ve 2016 yıllarında kazı

* Prof. Dr. İsmail AYTAÇ, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Bölümü Elazığ/TÜRKİYE, iaytac@firat.edu.tr

1 Bu bildiri Genel Müdürlüğümüzce 2018 yılında Çanakkale'de düzenlenen 40. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulmuş olup tarafımızdan kaynaklanan teknik bir sorun nedeniyle yayınlanamamıştı. Yazarından özür diliyoruz.

2 Harcamaların büyük kısmı Elazığ Valiliği İl Özel İdaresi tarafından karşılanmıştır. Sayın Valimiz, Vali Yardımcılarımız, Rektörümüz, İl Özel İdaresi, İl Kültür Müdürlüğü personeline ve kazı ekibime katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

3 Karelaj çalışmaları Fırat Üniversitesi Yapı İşleri Başkanlığı Harita Birimi'nden gelen bir ekip tarafından yapılmıştır.

4 İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l Ummuri'l-Ala'iye (Selçukname) adlı eserinde; Harput melikinin, Şam meliklerini yemeğe davet ettiğini belirtmiştir. Davetliler için sarayın mutfağındaki tandırda kuzu kızartıldığı sırada tandıra mancınık taşının isabet ettiğini aktarmıştır. İbn Bibi'nin mutfak olarak bahsettiği yerin, Ertuğrul Danık tarafından Artuklu Sarayı olarak tanımlanan yapının içinde bulunduğunu düşünmekteyiz. İbn Bibi, 1996, s. 441; Danık, 2001, s. 31.

5 Aytaç, 2017a, ss. 191-210.

çalışmaları yapılmıştır. Önceki kazı sezonlarında ortaya çıkarılan mimari yapıların devamı görmek için 2017 yılında 5 açma belirlenerek (C-4, D-4, D-5, D-6, E-4 tamamında; E-5, F-4, E-5, F-5 ve F-6 açmalarının bir kısmında) bu açmalarda arkeolojik kazılar yürütülmüştür (Resim: 1).

I.I.I. C-4 Açması

C-4 açması, Artuklu Sarayı'nın güneybatısında, C-3 açmasının batısında yer almaktadır. Daha önceki yıllarda kazısı yapılan C-3 açmasının batısındaki mekânın bir bölümü bu açma sınırlarına girmektedir. Bu nedenle mekânın tamamının açığa çıkarılması için avlu, koridor ve Mekân-1 olarak adlandırdığımız üç adet mekân tespit edilmiştir.

Avlu olarak nitelendiğimiz alanda 1439.60 m. kodunda düzgün olmayan sıkıştırılmış toprak zemine ulaşılmıştır. Burada tahribata uğramış 1.10x1.00 m. ölçülerinde bir kürsübaşı[6] ve kürsübaşının 20x25cm. ölçülerinde ocağı tespit edilmiştir. Kuzeyinde bir adet küllük ve güneybatı duvarı önünde de bir adet ocak bulunmuştur. Ayrıca mekân duvarlarının beyaz kireç badana ile sıvandığı gözlemlenmiştir. Avluda toprak zeminin bittiği alanda bant şeklinde harçlı bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Yapılan çalışmalarda burasının avlu ile Mekan-1'i birbirine bağlayan bir koridor olduğu anlaşılmıştır. 1438.60 m. seviyelerinde sal taşı izi olan harçlı zemin açığa çıkarılmıştır. Bu döşemenin daha sonraki dönemlerde başka amaçlar için kullanılmak üzere söküldüğü tahmin edilmektedir. Koridorda, Mekân-1 girişi önüne gelindiğinde ise sal taş zeminin kesintiye uğradığı görülmüş, bu noktadan itibaren de ana kaya ile karşılaşılmıştır. Ana kaya üzerinde soku yuvası ve yuva içine oturtulmuş bir adet gülle bulunmuştur.

Mekân-1 olarak adlandırdığımız kısımda kazılar 1441.40-1440.50 m. kod aralığında gerçekleştirilmiştir. Yapılan seviye inme çalışmalarında mekânın dikdörtgen formlu olduğu ve girişinin koridora açıldığı gözlemlenmiştir. Mekân-1'deki çalışmalar hava koşullarının elverişsiz olması nedeniyle gelecek kazı sezonuna bırakılmıştır. Koridorun batı köşesinde, ölçüleri 80x50 cm., uzun yerinde 210x40 cm. ölçülerinde "L" şeklinde bir seki tespit edilmiştir. Seki, sıkıştırılmış topraktan yapılmış ve ana kaya üzerine oturtulmuştur. Koridorun güneybatı duvarında, 120x75 cm. ölçülerinde niş? ve 90 cm. genişliğinde bir giriş açığa çıkarılmıştır.

---

6 Daha önceki sezonlarda da yapılan kazı çalışmalarında benzer kürsübaşı örnekleri açığa çıkarılmıştır. Aytaç, 2017b, ss. 563-579; Aytaç, 2018b, ss. 317-328; Kürsübaşı geleneği hakkında detaylı bilgi için bakınız; Sunguroğlu, 1968, s. 276, 2005-2009 yılları arasında, Harput İç Kale'de, Elazığ Müzesi başkanlığında ve Prof. Dr. Veli Sevin bilimsel danışmanlığında yapılan kazı çalışmalarında da benzer kürsübaşı örneklerine rastlanmıştır. Bakınız; Sevin ve diğerleri, 2011, s. 160

Çalışmalar sırasında yoğun olarak alçı parçaları, sırlı ve sırsız seramik parçaları, sikkeler, cam bilezik parçalar, kemik parçaları, lüle parçaları, cam ve kemik boncuk, ok ucu, nal, bir adet Erken Osmanlı Dönemine ait çok yüzlü ağırlık[7] (Resim: 2) ve metal objeler bulunmuştur.

I.I.II. D-4 Açması

C-1 Açması'nın güneybatısında D-5 Açması'nın doğusunda, E-4 Açması'nın kuzeyinde yer almaktadır. Açma içerisinde D-5 Açması ile ortak olan mekân, Mekân-1 ve bir de sondaj olmak üzere 3 alanda çalışma yapılmıştır. D-5 ile ortak olan mekân D-5 Açması'nda anlatılacaktır. Mekân-1, açmanın kuzeyinde tespit edilmiştir. Mekân içerisinde bir adet seki ve iki adet ocak[8] (ikiz) tespit edilmiştir (Resim: 3). Ocakların korunmuş iç çapları 27 cm. ile 30 cm.dir. 1438.40 m. kodunda sıkıştırılmış toprak taban zemine ulaşılmıştır.

Kale surlarının restorasyonu sırasında oluşan tahribattan kaynaklı kod farkını ortadan kaldırılması için Mekân-1 ile sur duvarı arasında kalan alanda arkeolojik sondaj çalışması yapılmıştır. Mekân-1 doğusunda yapılan seviye inme çalışmaları sırasında yaklaşık olarak 1 m. genişliğinde kuzey-güney uzantılı bir duvar örgüsüne rastlanmıştır. Duvarın, 2016 yılında C-1 açmasında ortaya çıkarılan duvarın devamı olduğu görülmüştür. Üzerinde, çapları 7-9 cm. arasında değişen 12 adet hatıl yuvası açığa çıkarılmıştır. Dibinde ise sur duvarına doğru bir gider (kanal) tespit edilmiştir. Duvarın doğusunda yapılan seviye inme çalışmaları sırasında doğu-batı uzantılı ikinci bir duvar daha ortaya çıkarılmıştır. Duvarın üzerinde tahrip olmuş bir tandır bulunmuştur. Daha önce E-4 Açması'nda bulunan ve restorasyon çalışmaları sırasında yapılmış olduğunu düşündüğümüz oluğun devamına rastlanmıştır. Ancak daha alt tabakaları görmek için bu oluğun kaldırılmasına karar verilmiştir.

Sondajda çalışmaları sırasında 1432. 00 m. kod seviyelerinde sıkıştırılmış toprak zemine ulaşılmıştır. Daha sonra sondajın, sur duvarı takip edilerek doğuya doğru genişletilmesine karar verilmiştir. 1432.00 m seviyelerinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu çamur harçlı taş duvar açığa çıkarılmıştır. Sondajın batı ucunda 1431. 55 m. seviyelerinde harçla sıvanmış bir zemin bulunarak buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır.

Çalışmalar esnasında; çeşitli dönemlere ait sırlı-sırsız seramik parçaları, sikkeler, metal objeler, cam parçaları, boncuklar, ok uçları, tütün lülesi par-

7 Benzer örneği için bakınız; Acar, 2015, s. 43.

8 Erdem, 2013, ss. 111-132

çaları, metal objeler, yüzük, bilezik parçaları, ağırşak, taş kap parçası, kandil parçaları bulunmuştur.

I.I.III. D-5 Açması

Bu açma, D-6'nın doğusunda, E-Açması'nın kuzeyinde yer almaktadır. Açmada D-6 açması ile ortak 2 adet, D-4 ile ortak (kuzeydoğu mekânı) 1 adet, D-4,5/E-4,5 ile ortak 1 adet, Mekân-I ve Mekân-II olmak üzere toplam 6 adet mekân tespit edilmiştir**.** D-6 açması ile ortak olan mekânlar, D-6 Açması'nda anlatılmıştır.

Mekân-1 olarak adlandırdığımız yer 6 m^2 olup açmanın güneydoğusunda yer almaktadır. Bu mekânda yapılan seviye inme çalışmaları sırasında yapının beşgen tipli olduğu görülmüştür. Mekân duvarlarının iç yüzü çamur sıvalı olduğu ve giriş kısmının sonradan kapatıldığı tespit edilmiştir. Bu mekânın batısında, yine çamur sıvalı ve horasan harçlı, dikdörtgen bir mekân tespit edilmiş ve burası Mekân-2 olarak tanımlanmıştır. 1439 m. kodunda sıkıştırılmış toprak zemine rastlanmış ve mekânda kazı çalışmaları sonlandırılmıştır.

D-4 ile ortak olan (kuzeydoğu mekânı), 2015 – 2016 sezonlarında kazısı yapılan C-2 Açması içerisinde kalan mekânın devamıdır. Aynı alanın doğu-batı uzantılı duvar dibinde, ortalama 1x1 m. ebadında, 85 cm. derinliğinde küçük bir mekân tespit edilmiş ve 1437. 20 m. kodunda mekânın tabanı ortaya çıkarılmıştır. Açma içerisinde ise 1438. 00 m. kodunda (taban kodu), kuzeydoğu bölümünde 3x2 m. ebadında bir sondaj kazısı yapılmasına karar verilmiş ve Sondaj-I olarak adlandırılmıştır. Sondaj I kazısında, cam bilezik parçaları ve az sayıda da olsa cam cürufları bulunmuştur. Bu nedenle burada bir cam eser üretim atölyesi[9] olduğu düşünülmüş ve sondaj mekân genelinde genişletilmiştir (Resim: 4). 1437.65 m. kodunda -alanın orta kısmında- sal döşemeli ikinci bir taban daha ortaya çıkarılmıştır. Sal taşları, ölçüleri alınıp çizimi yapıldıktan sonra kaldırılmış ve kod indirme çalışmalarına devam edilmiştir.

Genişletme çalışmaları sırasında mekânın güneydoğu yönünde 1437.20 m. kodunda tahrip olmuş 2 adet tandır (Tandır-1 ve Tandır-2), 1 adet ocak ortaya çıkarılmıştır. Tandır 1 ve 2'nin alt kesitinde 1436, 55 kodunda tabanla beraber, üçüncü bir tandır ve bir küllük açığa çıkarılmıştır. Tandır 3'ün yarısı, Tandır 1'in altında kalmaktadır. Böylece buranın bir cam atölyesi olma düşüncesini güçlendirmiştir. 1436. 55 m. kodunda ortaya çıkarılan 4. taba-

9 2016 yılında yapılan kazı çalışmalarında, kale içerisinde iki adet cam eser üretim fırını ortaya çıkarılmıştır. Taştemur-Aytaç, 2017, ss. 69-89.

nın olduğu kısımda 2.60 m. x 1.55 m. ebadında Sondaj-II'nin kazı çalışmaları başlatılmıştır. Sondaj güneybatı yönüne doğru genişletilerek 3.50 m. x 1.60 m. ebadına ulaşmıştır. 1435. 00 m. kodunda taban ortaya çıkartılarak sondaj çalışmalarına son verilmiştir.

D-4,5/E-4,5 Ortak Mekân-1'de 1439. 50 m. kodunda kazı çalışmalarına başlanılmıştır. Yapılan seviye inme çalışmaları sırasında biri at nalı formlu, diğeri taş döşeli olmak üzere iki adet ocak tespit edilmiştir. 1438.40 m. kodunda sıkıştırılmış toprak zemine ulaşılarak kazı çalışmaları sonlandırılmıştır

Çalışmalar esnasında Selçuklular Dönemine tarihlendirdiğimiz sgraffito tekniğiyle yapılmış tavşan motifli sırlı kaide parçası bulunmuştur. Ayrıca çeşitli dönemlere ait sırlı-sırsız seramik parçaları (Resim: 5), Bizans, Artuklu, Osmanlı dönemlerine ait sikkeler[10], metal objeler, cam parçaları, kemik ve cam boncuklar, cowrie, ok uçları, tütün lülesi parçaları, metal ve cam cüruflar, porselen ve bilezik parçaları, ağırşak, metal askeri apolet, mozaik parçası, mancınık taşları, içinde karpuz çekirdeği bulunan yüksük, taş kap parçası, kandil parçaları bulunmuştur.

I.I.IV. D-6 Açması

D-6 Açması'nda 1440.316 m. kodunda kazıya başlanmıştır. Çalışmalarda öncelikli amaç; açma içindeki mekânların duvarlarını açığa çıkarmak olmuştur. Burada sonucunda; D-5/D-6 Ortak Mekân I, D-5/D-6 Ortak Mekân II, Mekân-3 ve Mekân-4 olmak üzere toplamda 4 adet mekân açığa çıkarılmıştır.

D5/D-6 Ortak Mekân-1, açmanın kuzeydoğusuna denk gelmektedir. Seviye inme çalışmaları sırasında1438.90 m. kodunda, ağız çapı 65x63 cm., derinliği 80 cm. olan bir adet tandır açığa çıkarılmıştır. Bu tandır, mekânın güneydoğu duvarına bitişik yapılmış, oval hatlı, yüksekliği 60 cm. olan bir seki içine gömülmüş şekildedir. Tandırın havalandırma çıkışı sal taş ile oluşturulmuş bir baca aracılığıyla sağlanmıştır. Ayrıca bu sekinin karşısında batı duvarına bitişik yapılmış ikinci bir seki daha bulunmuştur. Seki, 3.20x1.40 m. ölçülerinde olup yüksekliği tabandan 50 cm.dir.

D-5/D-6 Ortak Mekân-2**,** açmanın güneydoğusunda, D-5 açmasının ise batısında yer almaktadır. Seviye inme çalışmalarında 1439.00 m. kodunda oldukça düzgün korunmuş sıkıştırılmış toprak zemin açığa çıkarılmıştır. Zemin açma çalışmaları sırasında mekânın ortasına yapılmış bir adet kürsübaşı

10 Harput İç Kale kazılarında çıkarılan Bizans ve Artuklu sikkeleri için bakınız; Aytaç, 2017c, ss. 140-153; Bayram, 2019, s. 73 vd.; Aytaç, 2018a, ss. 29-55.

tespit edilmiştir. Kürsübaşı ocağı 35x30 cm. ebadında olup cidar kalınlığı 7 cm.dir. Mekânın güney duvarı açma sınırının dışında kaldığı için çalışmalar gelecek kazı sezonuna bırakılmıştır.

Mekân-3, D-6 Açmanın batısında yer alıp burada 1440.316 m. kodunda çalışmalara başlanmıştır. 1439.00 m. koduna 45x40 cm. ebadında 20 cm. derinliğinde bir adet tandır bulunmuştur. Daha çok ısınma amaçlı olarak mekânın ortasına yapılmış olduğu düşünülmektedir. Tandıra 60 cm. mesafede güney yönünde net bir formu olmayan bir kül çukuru bulunmuştur. 1439.00 m. kodunda çok düzgün olmayan toprak zemine rastlanmış ve bu mekândaki çalışmalar sonlandırılmıştır. Mekânın batı duvarı, D-7 Açması içinde yer almasından dolayı batı duvarı açığa çıkarılmamıştır.

Mekân-4, D-6 açmasının güneyinde yer alıp buradaki kazılar 1439.465 kodunda başlatılmıştır. Zemini bulmaya yönelik yapılan çalışmalarda, mekânın batı duvar köşesine dayandırılmış 45x45 cm. ölçülerinde bir tandır bulunmuş ve Tandır-1 olarak adlandırılmıştır. Tandır ön taraftan kerpiç bir blok ile desteklenmiş ve çevresinden taşlar ile yükseltilmiştir. Tandır-1'in kuzeyine doğru olan alanda 3 adet yan yana at nalı formlu ocak bulunmuştur. Ocaklar soldan sağa doğru Ocak 1, Ocak 2, Ocak 3 olarak isimlendirilmiştir. Üçlü ocakların kuzeydoğusunda 50x90 cm. ebadında bir taş platform bulunmuştur. Taş platformun hemen önünde ise tas sırasına dayandırılmış yarım ay şeklinde tahribata uğramış yeni bir tandır bulunmuş ve Tandır-2 olarak adlandırılmıştır. Mekân-4'teki çalışmalar 1437,00 m. kodunda zeminin bulunmasıyla sonlandırılmıştır. Mekânın batı duvar köşesinde 65x 55 cm. ölçülerinde bir adet niş açığa çıkarılmıştır (Çizim: 2). Mekân-4 içerisinde tandır ve ocakların yanı sıra metal/cam cüruflarının yoğun şekilde bulunması bu mekânın bir işlik olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Çalışmalar esnasında; sırlı-sırsız seramik parçaları (Resim: 6), sikkeler, metal objeler, cam parçaları, cowrie, cam ve kemik boncuklar, ok uçları, tütün lülesi parçaları, metal ve cam cüruflar, porselen ve bilezik parçaları, ağırşak, Bizans Dönemi kemik saç iğnesi[11], mozaik parçası, taş kap parçası, kandil parçaları bulunmuştur.

I.I.V. E-4 Açması

E-5 açmasının kuzey doğusunda, Halil İbrahim Burcu'nun batısında yer almaktadır. Buradaki çalışmalar 1439.55 m. kodunda başlatılmıştır. Daha ön-

11 Harput İç Kale kazılarında bulunan kemik eserler için bakınız; Aytaç, 2018c, ss. 1-23.

ceki yıllarda yapılan restorasyon çalışmalarında, sur duvarı önünde yapılan kazılardan dolayı sur duvarı ile açmanın en yüksek noktası arasında 2.50 m. bir kod farkı bulunmaktadır. Açmada; D-4 açmasıyla ortak Kuzeybatı Mekânı, E-4, E-5/F-4 Ortak Mekânı, Mekân-1 olmak üzere 3 farklı alanda ve bir sondajda çalışma yapılmıştır.

İlk olarak D-4 açmasında tespit edilen kuzey-güney uzantılı duvarın devamını ortaya çıkarmak için Kuzeybatı Mekânı'nda 5.55x7.70 m.lik alanda çalışmalara başlanmıştır. Duvarın E-4 Açması'nda kalan kısmının uzunluğu 7.45 m. olup genişliği yaklaşık olarak 1.10 m. olarak ölçülmüş ve burası Duvar-1 olarak adlandırılmıştır. Ayrıca bu duvar ile kesişen doğu batı yönlü 65x182 m. ölçülerinde ikinci bir duvar daha tespit edilmiştir. Duvarların çamur harçla sıvandığı gözlemlenmiştir. 1438.50 m. kod seviyesinde sıkıştırılmış sert toprak zemine rastlanmıştır. Ayrıca zeminde, açmanın batı yönünde 95x105 cm. ölçülerinde bir kürsübaşı açığa çıkarılmıştır. Kürsübaşının bir kısmı E-5 açması içinde kalmaktadır. Kürsübaşının kuzeyinde 32x62 cm. ölçülerinde, 23 cm. derinliğinde bir adet oval formlu ocak tespit edilmiştir. Bu mekânın bir bölümü E-5 açmasına girdiği için batı duvarları açığa çıkarılamamıştır.

Kuzeybatı Mekân'da çalışmalar bittikten sonra çalışmalar kuzey-güney doğrultusundaki duvarın (Mekân-1'in batı duvarı) doğusuna kaydırılmış, yapılan kazılarda ortaya çıkarılan alan Mekân-1 olarak adlandırılmıştır. 1438.07 m. seviyelerinde sal döşemeli zemin açığa çıkarılmış ve bu mekândaki çalışmalar sonlandırılmıştır. Ayrıca mekân duvarlarında iki adet niş tespit edilmiştir. Batı duvarında bulunan birinci niş 73x116 cm. ölçülerinde olup yer yer kireç sıvalıdır. Doğu duvarında yer alan ikinci niş ise 33x36 cm. ebadında, 24 cm. derinliğindedir. Batı duvarının genişliği 70-80 cm. olup mevcut yüksekliği 45 cm.dir. Daha sonra Mekân-1 ile sur duvarı arasında kalan alanda çalışmalara devam edilmiştir. Yapılan çalışmalar esnasında, sur duvarına ile paralel yapılmış ve D-4 açması içinden geçerek sur duvarı boyunca devam eden bir beton oluğa rastlanmıştır. Oluğun uzunluğu 15 m., genişliği yaklaşık olarak 2.50 m. ve derinliği 0.55 m. ölçülerindedir.

1435.35 m. seviyelerinde 3.00x1.80 m. ebadında başlatılan sondaj çalışmaları, daha nitelikli veriler elde edilebilmek amacıyla sur duvarı takip edilerek kuzeybatı yönünde genişletilmiştir. Çalışmalar esnasında 1434.24 m. kod seviyesinde, sur duvarını dik kesen güneybatı-kuzey doğrultulu çamur harçlı bir taş duvar tespit edilmiştir. Burada nitelikli veriler elde edilemediğinden 1433.15 m. kod seviyesinde son bulan kazılarda, sur duvarının restore edilen

kısmının iki kademe halinde yapıldığı gözlemlenmiştir. Alt kademe duvarının, üst duvara oranla 50 cm. daha dışarıya çıkıntı yaptığı görülmüştür.

E-4, E-5/F-4 Ortak Mekân, Mekân-1'in güneydoğusunda Halil İbrahim Burcu'nun ise güneybatısında yer alır. Bu mekânda kazılar 1436.00 m. kodunda başlatılmıştır. Seviye indirme çalışmalarında kuzeybatı-güney doğrultulu, giderleri sur duvarına doğru yapılmış iki adet kanal açığa çıkarılmıştır. Kanalların tabanlarına harç döşendiği, yan duvarlarının ve üzerlerinin taş ve harç ile kapatıldığı görülmüştür. 30x245 cm. ölçülerinde olan batı kanalının, başlangıç noktasının D-4,5/E-4,5 Ortak Mekân'da olduğu tespit edilmiştir. Doğudaki kanal ise 20x320 cm. ölçülerindedir ve kanalın başlangıç noktasının Mekân-1'de olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca mekân içinde güneybatı-kuzeydoğu uzantılı, kademeli olarak yapılmış üç sıra halinde duvar açığa çıkarılmıştır. Duvarlar, Mekân-1'in güneydoğu duvarına bitişik yapılmıştır ve bir nevi istinat duvarı görevi görmektedir.

Yapılan kazılar sonucunda, açmanın içinde kalan Halil İbrahim Burcu'nun güneybatı duvarının arkeolojik kazıları yapılmadan ve burcun temelleri açığa çıkarılmadan mevcut toprak dolgu üzerine restorasyon uygulaması yapıldığı görülmüştür**.** Bu da ilerleyen zamanlarda aksaklıklara neden olacaktır.

Çalışmalar esnasında; sırlı-sırsız seramik parçaları, sikkeler, metal objeler, cam parçaları, boncuklar, ok uçları, tütün lülesi parçaları, metal ve cam cüruflar, porselen ve bilezik parçaları, ağırşak, mancınık taşları, taş kap parçası, kandil parçaları bulunmuştur.

Sonuç olarak 2017 yılı itibariyle 1. Bölgede toplam 5 açmada yaklaşık olarak 600 m^2 bir alanda çalışma yapılmıştır. C-4 açması dışında kalan açmalarda kazılar tamamlanmıştır. C-4 açmasında ise hava koşullarının elverişsiz olmasından dolayı çalışmalar önümüzdeki kazı sezonlarına bırakılmıştır. Kazısı tamamlanan alanların temizlik işlemleri yapıldıktan sonra Elazığ Belediyesi tarafından temin edilen uçangöz ile fotoğraf çekimi yapılmıştır (Resim: 7, Çizim: 3).

I.II. 2. BÖLGE AÇMALARI

2. Bölge, Aslanlı Burç ile Urartu Sarnıcı arasında kalan alanda yer almaktadır. Daha önceki kazı sezonlarında, Urartu Sarnıcı'nın batısında yer alan mekânda ve 2. Bölge sınırları içinde bulunan ana caddede çalışma yapılmıştır. 2017 kazı sezonunda ise daha önce açığa çıkarılan bu mimari yapıların

devamı görmek, restorasyon projelerini ve uygulamalarını yapabilmek için bölgede kazılar yapılmıştır.

I.II.I. E-12, E-13, F-12, F-13 Açmaları

2. Bölgede temizlik, kareleme ve fotoğraflama işlemeleri yapıldıktan sonra, 1432.00 m. kodunda kazı çalışmalarına başlanmıştır. Açmaların büyük bölümünün eğimli bir yamaçta yer almasından dolayı başlangıç noktası en yüksek kod olarak esas alınmıştır. Bu bölgede yapılan çalışmalarda toplamda 8 adet mekân tespit edilmiştir. Gerek arazinin eğimli olmasından gerekse zamanla oluşan tahribat nedeniyle bazı mekânlar bütün olarak açığa çıkarılamamış, dolayısıyla mekânların hangi amaçla kullanıldıkları tespit edilememiştir.

Açmanın kuzeybatı köşesinde, Aslanlı Burç ile bitişik bir mekân tespit edilmiştir. 4.00x3.50 m. ölçülerinde olan ve E-12/E-13 Ortak Mekân-1 olarak adlandırılan bu kısımda 1430. 80 m. seviyelerinde tabana ulaşılmıştır. Tabanda bir tandırın havalandırma sistemine ait olabileceğini düşündüğümüz, oval formlu 10 delikli pişmiş topraktan yapılmış bir süzgeç açığa çıkarılmıştır. Bu süzgecin çapı 20 cm. olup delikleri yaklaşık 2 cm.dir. Ayrıca mekânın güneyinde genişliği 90 cm. olan bir giriş bulunmuştur. Burada çıkarılan sur duvarlarının temellerini görmek için 2.00x2.50 m. ölçülerinde sondaj kazısı yapılmıştır. İki sur duvarının birleştiği yerde, sur duvarlarını desteklemek için bir payanda yapıldığı görülmüştür. Bu nedenle sondaj genişletilmiştir. Yapılan genişletme çalışmaları sırasında 1427.80 m. kodunda ana kayaya ulaşılmış ve çalışmalar sonlandırılmıştır.

E-12/E-13 Mekân-1'deki kazılar bitirildikten sonra mekânın kuzeydoğusunda bulunan ve E-12/E-13 ortak Mekân-2 olarak adlandırılan alanda çalışmalara devam edilmiştir. Doğu duvarına bitişik 3.50x50 cm. ebadında bir sedir tespit edilmiştir. Ayrıca bu mekânın ortasında 50 cm. çapında bir ocak açığa çıkarılmıştır. Bu ocakla bağlantılı, muhtemelen havalandırma olarak kullanılan bir kanal yapılmıştır. Havalandırmanın uzunluğu 1.30 m., genişliği 16 cm., derinliği 15 cm. olup kenarları taşlarla desteklenmiştir. Açığa çıkarılan bu havalandırma bir körük sistemini hatırlatmaktadır. Bundan dolayı mekânın bir demirci atölyesi olabileceğini düşünülmektedir. 1429.60 m. kodunda çok düzgün olmayan sıkıştırılmış toprak zemine ulaşılmıştır (Resim: 8).

E-12/E-13 ortak Mekân-1'in güneyinde bulunan ve E-13/Mekân-3 olarak adlandırılan alanda 70 cm. çapında bir tandır bulunmuştur. Tandırın, Mekân-1'de bulunan havalandırma sistemine ait olan süzgeç ile ilişkili olduğunu düşünmekteyiz.

E-13/Mekân-3'ün güneyinde, Aslanlı Burcu'na bitişik E-13/Mekân-4 olarak adlandırılan bir mekân açığa çıkarılmıştır. Arazinin yapısından ve tahribattan dolayı mekânın üst kodu ile alt kodu arasında yaklaşık olarak 2 metrelik bir seviye farkı bulunmaktadır. Burada yapılan çalışmalarda, mekânın doğu duvarında 1.00 m. genişliğinde bir giriş bulunmuştur. Girişin olduğu alan F-13 Açması içerisinde yer almaktadır. Bu alanda 1427.50 m. kod seviyelerinde zemine ulaşılmıştır.

E-12/13'teki Mekân-2'nin güneyinde yapılan çalışmalarda ise dikdörtgen planlı ayrı bir koridor açığa çıkarılmış ve bu koridordan mekâna giriş yapılmıştır. 1427.50 m. kodunda zemin bulunarak bu mekândaki kazılar bitirilmiştir.

F-12 açması sınırları içinde yer alan ve 2.00x2.50 m. ebadında olan F-12,13/Mekân-1 olarak adlandırılan alanda çalışılmıştır. Mekânda yoğun olarak hayvan kemikleri bulunması buranın bir çöp kuyusu olarak kullanıldığını düşündürmektedir. 1430.00 m. kodunda çalışmalar sonlandırılmıştır.

Urartu Sarnıcı üzerinde bulunan payandanın batısında F-12/F-13 Mekân-2 olarak adlandırdığımız bir mekân daha tespit edilmiştir. Payandaya bitişik olan söz konusu mekân, bölgede açığa çıkarılanların en büyüğü olarak göze çarpmaktadır. Burada 1429.70 m. kod seviyelerinde zemine ulaşılmıştır. Sur dibinde yapılan çalışmalar sonucunda, duvarların temelleri bulunmadan restorasyon uygulaması yapıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Urartu Sarnıcı'nın üzerinde bulunan payandanın da temeli bulunmadan direkt toprak dolgu üzerine restorasyon çalışmalarının yapıldığı görülmüştür. Bu da ileriki zamanlarda aksaklıklara neden olacaktır. Koridorun doğusunda, F-13/Mekân-1 olarak adlandırılan bölümde ise 82 cm. çapında, 80 cm. yüksekliğinde, ağız cidarı 3 cm. olan bir adet tandır görülmüştür.

F-13/Mekân-3, bölgenin güneydoğu ucunda yer almaktadır. Burada yapılan çalışmalar sırasında, mevcut yüksekliği 1.25 m., genişliği yaklaşık olarak 1.00 m. olan bir giriş tespit edilmiştir. Ayrıca E-13/F-13 Ortak Mekânı'nda doğu-batı uzantılı horasan harçlı bir duvar açığa çıkarılmıştır. Bu duvar içinde 2.00 m. uzunluğunda bir hatıl yuvası tespit edilmiştir. 1427.00 m. kod seviyelerinde mekânın güney duvarı açığa çıkarılmıştır.

Son olarak E ve F açmaların güneyinde bulunan ana cadde üzerindeki çalışmalarda 1427.00 m. seviyelerine kadar inilmiş ve burada tonozlu duvar izlerine rastlanmıştır. Daha sonra bölge genelinde temizlik yapılarak kazı çalışmaları sonlandırılmıştır (Resim: 9).

2. Bölge açmalarında yoğun olarak tütün lülesi parçalarına rastlanmıştır (Resim: 10). Kulplu tütün lülesi [12]örneği Harput İç Kale kazıları boyunca ilk defa bulunmuştur. Ayrıca farklı olarak bir adet de süzgeç kaideli[13] lüle örneği de ele geçirilmiştir. Çeşitli dönemlere ait sırlı-sırsız seramik parçaları, sikkeler, metal objeler, cam parçaları, boncuklar, ok uçları, metal ve cam cüruflar, porselen ve bilezik parçaları, ağırşak, mozaik parçası, kolye ucu, 11. yüzyıl taş baskı kalıp[14] (Resim: 11), kandil parçaları bulunmuştur.

II. KORUMA ÇALIŞMALARI

Kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra açma içlerinde açığa çıkarılan tandır, ocak, kürsübaşı gibi yapıların üzerleri koruma amaçlı elenmiş toprakla kapatılmıştır. Daha sonra açığa çıkarılan mimari yapıların olumsuz hava şartlarından etkilenmemesi için üzerleri geçici sac çatı ile kapatılmıştır (Resim: 12).

Ayrıca kazı ekibinde bulunan mimar ve restoratörler ile kale genelinde bütün mekânlar gezilerek tahribata uğramış duvarlar tespit edilmiş, gerekli görülen duvarlara konservasyon ve anastilosis uygulaması yapılmıştır.

III. ATÖLYE ÇALIŞMALARI

Arkeolojik kazılar tamamlandıktan sonra atölye çalışmalar için kazı evine geçilmiştir. Çalışmalar, Harput Kalesi'ne kuşbakışı 250 m. uzaklıkta bulunan kazı evinde yapılmaktadır. Kazı sırasında çıkan buluntular günlük olarak kazı evine taşınmıştır. Taşınan bu eserler yıkanıp kurutulma işlemlerinden geçmiştir. Tasnif, çizim, fotoğraflama ve belgeleme işlemeleri yapıldıktan sonra veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Tasnif işlemlerinden sonra tümlenebilir eserlerin restorasyon ve konservasyon işlemleri yapılmıştır.

Envanterlik mahiyetinde 154 adet eser, etütlük mahiyetinde ise 1240 adet eser tespit edilmiştir. Envanterlik eserlerin listesi, fişleri ve 39 adet etütlük sikke listeleri ile birlikte hazırlanarak müzeye teslim edilmiştir. Etütlük mahiyetindeki 1201 adet eserin, Elazığ Müze Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler neticesinde kazı deposunda tutulmasına karar verilmiştir.

---

12 Benzer örnekleri için bakınız; Vincenz, 2009, ss. 43-53;

13 Ayhan, 2010a, ss.1-22.

14 Bakirtzi, 2002, s. 102

KAYNAKÇA

Acar, M. Ş. (2015). *Osmanlı'da Günlük Yaşam Nesneleri*, (2. Baskı). İstanbul: YEM Yayınları.

Ayhan, G. (2010). Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntularının Değerlendirilmesi, *Sanat Tarihi Dergisi*, (XIX/1), ss. 1-22.

Aytaç, İ. (2017a). Harput İç Kalesi Kazısı 2014 Yılı Arkeolojik Buluntuları, *Turkish Studies*, *12*(1), ss. 191-210.

Aytaç, İ. (2017b). Harput İç Kalesi Kazıları 2015 Yılı Çalışmaları, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, *3*, Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, ss. 563-579.

Aytaç, İ. (2017c). Harput İç Kale Kazılarında 2014-2015 Sezonunda Bulunan Bizans Dönemi Sikkeleri, *NWSA Journal Social Sciences, 12*(3), ss. 140-153.

Aytaç, İ. (2018a). Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Artuklu Sikkeleri, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırma Dergileri, 5*(1), ss. 29-55.

Aytaç, İ. (2018b). Harput İç Kalesi Kazıları 2016 Yılı Çalışmaları, *39. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1*, Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, ss. 317-328.

Aytaç, İ. (2018c). Harput İç Kale Kazılarında 2015-2017 Sezonlarında Bulunan Bir Grup Kemik Esere İlişkin Ön Değerlendirme, *ASOS Journal, The Journal of Academic Social Science, 6*(75), ss. 1-23.

Bakirtzi, D.P. (2002). *Everyday Life In Byzantium,* Athens: White Tower.

Bayram, M. (2019). *2014-2017 Yılları Arasında Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Bizans Dönemi Sikkeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı.

Danık, E. (2001). *Ortaçağ'da Harput,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Erdem, A. Ü. (2013). Arkeolojik ve Etnografik Veriler Işığında Doğu Anadolu Tandırları, *TÜBAAR*, (16), ss. 111-132.

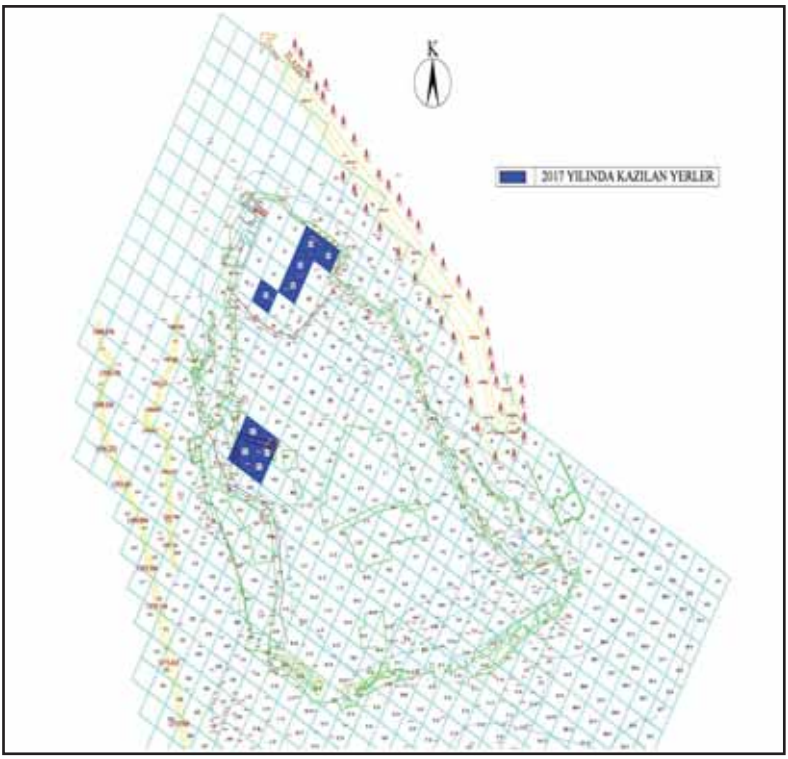
İbn Bibi, (1996). *El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l Umuri'l-Ala'iye (Selçuknâme), 2,* (Çev.: Öztürk, M.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sevin, V. - Arslan S. N. - Kalsen, H. (2012). *Harput Kale Mahallesinde Osmanlı Yaşamı,* İstanbul: Ege Yayınları.

Sunguroğlu, İ. (1968). *Harput Yollarında, 4,* İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları.

Taştemur, E. - Aytaç, İ. (2017), Harput İç Kale Kazısı Cam Fırınlarına Ait İlk Gözlemler, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), ss. 69-89.

Vincenz, A. D. (2011) Ottoman Clay Tobacco Pipes from Ramla, *'Atiqot,* (67), ss. 43-53.

Çizim 1: 2017 kazı sezonunda kazı yapılan açmaların planı

Resim 1: 1. Bölge (Sarayönü) açmalarının kazı önce görünümü 09.08.2017

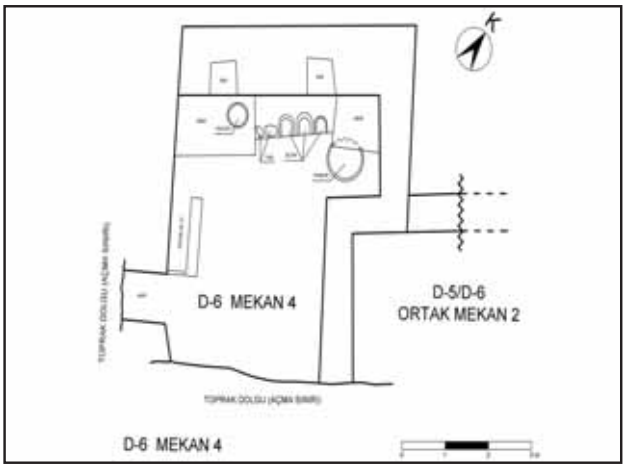
Resim 2: C-4 açmasında çıkan Erken Osmanlı Dönemi ağırlık

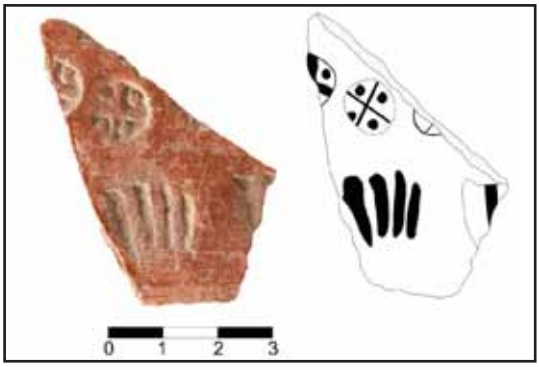
Resim 3: D-4 açması Mekân-1 ve açığa çıkarılan ikiz ocaklardan görünüm

Resim 4: D-5 açmasındaki cam eser atölyesinden görünüm 21.11.2017

Çizim 2: D-6/Mekân-4'ün planı

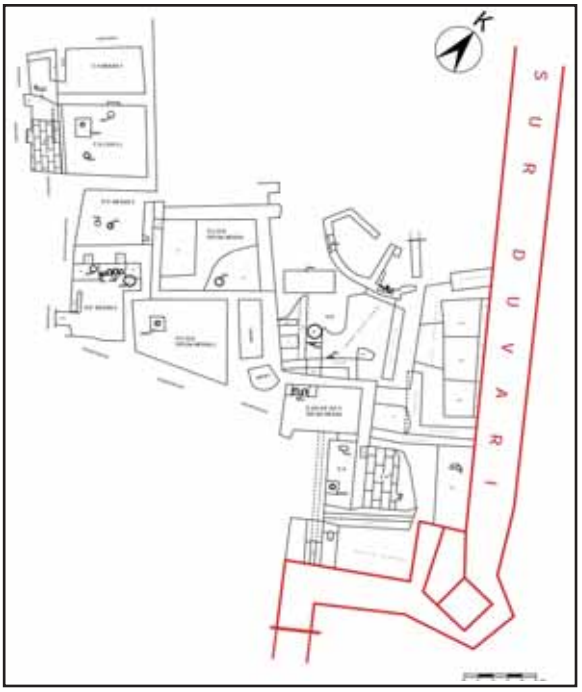
Resim 5: D-5 açmasında bulunan Bizans Dönemi seramik örnekleri ve çizimler

Resim 6: D-6 açmasından sgraffito tekniğiyle yapılmış Selçuklu Dönemi seramik ve çizimi

Resim 7: 1. Bölgede kazısı tamamlanan alanların havadan görünümü 21.11.17

Çizim 3: 1. Bölgede kazısı tamamlanan alanların çizimi

Resim 8: E-12/E-13 ortak Mekân-2'nin (demirci atölyesi) kazı sonrası görünümü

Resim 9: E-12/E-13 ortak Mekân-2'nin (demirci atölyesi) kazı sonrası 21.11.17

Resim 10: 2. Bölge açmalarında çıkan tütün lüle parçaları

Resim 11: 2. Bölge açmalarında bulunan 11. yy taş baskı kalıp ve çizimi

Resim 12: 1. Bölge açma üzerlerinin sac çatı ile kapatılması 25.11.2017